

Апстракт: Настанак робног друштва, прелазак у робно друштво, доноси реоријентацију статуса економског домена. Реч је о дубокој трансформацији која је преобратила до тада постојеће обрасце друштва. Како је романтизам реаговао на поменуте промене? Да ли је романтизам уопште допринео уобличавању економске рефлексije, или је само представљао нерелевантну опозицију у односу на робно друштво? Рад се састоји из три дела. У првом делу расправљамо о романтизму као о одговору на експанзију робе, и идентификујемо вишедимензионалне односе између књижевних и економских рефлексija. У другом делу третирамо суочавање с проблематиком новца, с посебним освртом на феномене мере и фикције. У трећем делу анализирамо однос између природе и економије с обзиром на динамику дотичног односа у оквирима романтизма. Тврдимо да постоји амбивалентан однос између књижевности романтизма и робне економије, да је реч о простору напетости између капитализма и романтизма: паралелне артикулације натурализације и денатурализације робне економије парадигматично сведоче о томе.

Кључне речи: роба, робна петља, модерна субјективност, капитализам, романтизам, новац, мера, фикција

Романтизам као реплика

Истраживач концептуалних оквира романтизма је увек у неприлици услед немогућности да уобличи свој предмет као кохерентан објекат. Распростирање романтизма се одвија у дугом временском року, па тако у неким студијама овај правац има своје протагонисте чак и у XX веку. Сходно томе, романтизам се мора и процесуално разумети, као оквир који је подложен променама и који изнова упија елементе динамике модернитета. Томе се могу додати и националне разлике између представника романтизма, као и противречности које карактеришу поједине мислиоце: на овој позадини постаје јасно зашто је тематизација романтизма повезана с многобројним тешкоћама. Није могуће нпр. да изгладимо напетости између оријентације која ставља у први план афективну индивидуалност и која развија комунитаризам. Постоје некохерентности чак и унутар појединачних опуса као рецимо између торијевских, конзервативних тенденција једног Колрица, његовог окретања ка ранијим епохама, и његових утопистичких аспирација.

Међутим, упркос наведеним проблемима, могуће је идентификовати епохално питање које изазива рефлексивност у знаку романтизма. Дакле, романтизам представља серију реплика на норме настајућег капитализма. То да је модерна субјективност кризна – зачеци исте идеје налазе се управо у романтизму. Реч је о модерној „несрећној свести“ у којој се очитује образац саморефлексивности модернитета. Хронолошка обрада редовно заказује кад треба обухватити чињеницу да је романтизам парадигма одређене рефлексивности, односно да није тек мисаони одраз једног историјског раздобља.

Није реч о томе да одговарајући превратнички наступи неминуно одражавају антикапиталистички став (или да проповедају трансценденцију у односу на капитализам). Али, без обзира на то да ли се ради о призивању нормативних залиха прошлости (Новалис) у односу на садашњост, или о утопистичким пројекцијама које задиру у будућност, или о анархистичким импулсима (Шели), или је реч о историцистичко-релативизујућим поимањима историје (Хердер), увек се суочавамо с одређеним реактивним облицима рефлексивности. Ниједног тренутка не тврдимо да постоји доследна антикапиталистичка интенционалност већ само узимамо у обзир методолошки став да тумачење не треба да полази од самосвести историјских актера.

У романтизам се преливају многобројне дилеме које су већ и у ранијим епохама расправљане, али романтизам увек даје уникатни одговор на питања која излазе на површину. Тако се у XVIII веку расправља о антиномијама напретка као нормативног обрасца за динамику модерности и стављају се на вагу добици и губици; различити мислиоци изналазе коректив у „компензацији“ (Marquard 1986). По томе, губици се услед промена могу уравнотежити различитим противмеханизмима. Мислиоци с печатом романтизма, међутим, категорично тврде да је губитак *нейоврашан*, према томе, у мери нарасле механичке рационализације и отчаравања света ствара се искуство иреверзибилног губитка који се не може компензовати. Нема прогресивне друштвене динамике без ожиљака и из тог искуства расте чежња за изгубљеним аспектима.

Дакле:

романтичарска рефлексивност је део нелагоде у XVIII и XIX веку због такорећи свеобухватних противречности које се не могу разрешити: тамо где се појављују димензије аутономије одмах продиру аспекти хетерономије; тамо где се појављује ватра (романтичарске) љубави одмах излазе на површину силе које је чине немоћном (па и апсурдном), као светост приватне својине, право наследства; тамо где се појављује елан сингуларности која жели да се изрази пред другима одмах се јављају објективне везе; тамо где избија идеално-демократски инспирисана национална солидарност одмах је потиру састојци различитих економских и политичких неједнакости; тамо где се јавља природно лепо одмах ће се поја-

вити знаци робних отисака; тамо где се проповедају модуси појединачног спонтанитета одмах се показује да робна логика може да присвоји исти спонтанитет (Лошонц, 2012: 15).

Неки истраживачи ће рећи да је то побуна „против коначности“ (Lovejoy, 1941: 263). Романтичари су сведоци таквих процеса који се описују као регресија, они неће задовољно проглашавати да је ум освојио стварност. Одатле романтичарска култура „разочарања“, те афективна побуна у епохи „рефлексивног немира“ (Deprun, 1979). Али да поменемо да су већ и претходно (XVI и XVII век) вођене расправе о таквим феноменима као што је „марљивост“ која би требало да гура коло напретка и да рационализује свет заснован на заслугама, или је већ у време генезе романтизма широко тематизован и проблем луксуза (Berg, Eger, 2003); истраживачи који изводе капитализам из експанзије жеља проблематизују романтизам ионако у светлу *ante litteram* постојећег „друштва потрошње“, и „потрошачке револуције“ (Litvine, 2014; Cambell, 1987). Не случајно, и појам „такмичења“ (*emulation, émulation*) заузима истакнуто место већ код Русоа (без којег се романтизам не може замислити), и нарочито код женских писаца романтизма (Мадам де Стал) (Balibar, 2017: 327).

Другачије речено, романтичари су се могли сусрести с многобројним значењима робе и с њеном дифузијом. Али, наглашавамо, посредни је историјски процес који се не може обухватити на основу истраживања које полази од надисторијских психолошких момената (метафизичка „склоност ка размени“, „вечита буржоаска достојанственост“). Романтичари морају да сагледавају процесе *генезе* капитализма као друштвено-економске формације, то јест они сагледавају робу у капиталистичкој перспективи. Жели ли се, дакле, третирати романтизам у склоповима робних значења, тада управо овај моменат треба да узмемо у обзир, према томе, робу коју је поставио капитал, односн, капитализам. У једном нашем раду то смо назвали робном петљом која сажима како многобројне и економске и не-економске детерминације, тако и перформативне ефекте статистике, те биополитичке одређености (Лошонц, Гвозден, 2016; за конститутивност статистике у погледу робности и у знаку књижевности, Роовеу, 1993). Огромна литература сведочи о томе колико је робни субјекат подложен управљању, у коликој је мери подвргнут управљачким механизмима (Miller, O'Leary, 1987): концепт робне петље осветљава *и* објективне *и* субјективне аспекте истих процеса.

Тематика односа између романтизма и (робне) економије се намеће чињеницом да капитализам подразумева економизацију, односно аутономизацију економске сфере, постулирање економских значења без туторства не-економских значења. Дискусија о њиховом односу је често замагљена предрасудама и једностраним тумачењима. Потцењивачки однос према романтизму сужава га на позицију неплодног естетизованог опонента модерне динамике: по

томе се романтизам немоћно размеће логиком тражења изгубљене аутентичности, те с елементима сентиментализма „лепе душе“ и са субјективном дубином човека и то против рационализма техничке расположивости. Тако се тврди да се романтизам побунио против различитих, неизбежних „механизма“ модернитета у којима очајно види „вишак“ рационалности. Дефицит увида у рационализовану модерну реалност (поткрепљену и економизацијом) чини романтизам аутсајдером у односу на робну тематику. Најзад, не треба заборавити да се пејоративни израз „romantisch“ изговара много пута управо у економској перспективи, те се „економски романтизам“ наводи као израз таквих недеакватних приступа, лишених могућности спознаје најважнијих законитости модерног живота.

Додуше, било је оптуживања економске рефлексije који су долазили од романтичара. Тако је за романтизам битан Карлајл изговорио чувену назнаку о економији као о „несрећној“ (*dismal*) науци (Jordan, 2017). Настала економска рефлексija саздана је на дедуктивним принципима против којих неки песници романтизма мобилизују *право индукције*: Шели у критици дедуктивне политичке економије призива „поетику живота“ (Poovey, 1998: 326) која ће бити кориснија како од ужитака који се нуде у политичкој економији, тако и од калкулације која се нуди у дотичној дисциплини. Само поезија може да пројектује знање о непатвореним димензијама света.

Али нити се од туторства ослобођена економија може схватити редукутивно као терен чисте инструменталне рационалности, нити се романтизам с кризним цртама може поједноставити на пуког противника економске рационалности. Иначе нећемо разумети учествовање различитих романтичара у расправама (које су имале експлицитне економске димензије), што дотични писци никад нису тумачили као нешто страном у односу на њихову основну интелектуалну позицију. Напротив, сматрало се да је то интегрални део њиховог ангажмана. На пример, Роберт Сауди је писао о значењу папирног новца, о све већем сиромаштву услед ширења мануфактуре, јавно је бранио житне законе, Колриџ је писао о ратним финансијама, о дечјем раду, о „*bullion*“ проблему, да не говоримо о Џону Раскину, који је концептуално расправљао о проблемима политичке економије (као и о „политичкој економији уметности“ Waterman, 2003), или о томе да је *либерални* концепт економије Адама Милера настао на основу комуникације с Новалисом и прерадом романтичарске теорије знакова (Gray, 2000, Konell, 2001). Да ли је политичка економија наука о срећи као испуњењу људске аутентичности, или је реч о науци која третира квантитативне димензије које се могу извући из одређених дедуктивних принципа? Управо су писци романтизма, учесници у великим расправама, наглашавали наведене дилеме.

У погледу односа романтизма и књижевности снажну инспирацију представља „*new economic criticism*“. Дотична оријентација

(Shell, 1982, 1978) је већ одавно увидела неодрживост двојности економских и књижевних рефлексија и почела да говори о „поетичкој економији”, о „економији литературе“ која уважава хомологије у погледу имагинације. Осим тога, она је нагласила паралелност динамике размене знакова и у једној и у другој области (мада постоје границе у односу на могућност упоређивања циркулације лингвистичких знакова и економских значења; поводом материјалног живота економије знакови могу да постоје само посредством рада; Latouche, 1973). Препознате су интерференције између наративних фикција, лингвистичких трансформација и дискурзивних поступака књижевности и економске теорије. Не постоји зид између лингвистичких димензија књижевности и економског дискурса, треба одбацити тврдњу да између ових модуса рефлексије зјапи провалија. Препозната метафоричност појмовног језика инспирисала је многобројна истраживања која су обилovala показивањем различитих укрштања. Заједничкост између књижевности и економије је идентификована у различитим сферама, системи репрезентације показивали су хомолошке аспекте.

Романтизам заправо показује како је књижевно дело у знаку посвемашњих робних значења. Расправе о експлозији тржишта књиге, о омасовљивању књижевности на основу динамике капиталистичких технологија (Thérenty, Vaillant, 2001), или ширењу штампарске технологије за време романтизма, појављивање књижевних дела у фељтонима (што је изазвало и забринутост, те чак и такве оцене по којима роман-фељтон трује људску интелигенцију, уништава хоризонт књижевности, „комодификује“ људски ум; Nettetment, 1845) додатно су мотивисале одговарајуће студије о „економији литературе“. У контексту романтизма већ се говори о меркантилистичкој литератури, писац се тематизује као невољни утилитарни калкулатор, односно као носилац робне субјективности, Сент-Бев чак уводи појам „индустријске књижевности“ у смислу одговара на продор индустријских образаца и у домен књижевности (Lévêque, 2016). То што Вордсворт протестује у *Лирским баладама* против популарне културе, може се схватити само на тај начин – тако да робни елементи популарне културе угрожавају вредносне обрасце до којих му је стало. Кад Шатобријан апострофира „морал интереса“, тада је очигледно да изражава негодовање у односу на проширивање робних норми. То што Шели говори о „аристократији банкара“, јасно сведочи о његовој критичкој позицији спрема „инвазије новца“.

Инспирисани смо, дакле, оријентацијама које су опширно критиковале одвојеност књижевности и економије. Оне не расправљају о књижевности као о жртви у односу на робну економизацију живота него сагледавају иманентне везе између књижевности и робности и разобличавају раздвојеност између ових поља. Али однос између литературе и економије није једносмеран, то што тврдимо да

границе нису толико непомичне као што се често претпоставља не значи да у литератури не постоје импулси отпора спрема економије, која се као аутономна сфера тумачи у капиталистичкој перспективи. У Балзаковој књизи (1822) иронично се поиграва појмом „мале операције робне литературе“ (Horace de Saint-Aubin, 1822, псеудононим Балзак, наведено према Lévêque, 2016: 81).

Наравно, књижевници не наступају као економски експерти; њихова позиција се мора одмеравати у светлу питања: какво друштво настаје? Какве су релације између економских и естетских вредности? Тако се у Енглеској у XVIII и XIX веку посебно истиче појам укуса: какво је то друштво у којем се упоређују економске вредности, али се очитују и снажни естетски укуси? Односно, релације између књижевности и економије карактеришу и интерференције и дисонанце.

У сваком случају, наше стазе су одређене поменутом методолошком оријентацијом поводом робне петље која заправо говори о *ко-конституцији* објективности и субјективности у погледу робности, али и о њиховим дивергенцијама, то јест, о противречном тоталитету који се ствара у робном друштву. Књижевност је тако осветљена на њеним границама, тамо где се робност појављује као њено Друго, заправо очитује се роба као конститутивна *друјоси* књижевности. Књижевна субјективност мора се одмеравати у светлу робне субјективности као конститутивног момента капитализма, она је инволвирана у дотичну петљу. Романтизам се бунио против продирања робних значења, против калкулативне субјективности која је све више надирала, али је и кружио око њих и прихватао их на одређени начин. Осећао је дубоку забринутост због афирмације норми рационалности које уништавају оно што је било толико битно за репрезентанте романтизма, као што је хришћанска култура или уметност средњег века, али се и конфронтирао с оним економским формама које су подривале исте моменте. Изабраћемо два питања поводом којих ћемо покушати да анализирамо постављене проблеме.

Новац као вишак фикције

Писци романтизма већ могу имати различита знања о специфичним догађајима, или ексцесима који се везују за новац. Тако они знају за финансијску „револуцију“ која се одиграла у Великој Британији (Dumas, 1999), за различите финансијске кризе, чак за финансијске мехурове (манија поводом лала у Холандији, или финансијска делатност скандалозног Џона Лоуа у Француској), могли су да знају за констелацију с француским асигнатима за време револуције, или су могли да знају дуготрајну „*bullion*“ контроверзу у Енглеској која је окупирао велики број различитих тумача. Осим тога, кад су романтичари наступали ионако је већ постојала дуга

традиција упоређивања између језика и новца, као и компарације између речи и монета. То је традиција која се може пратити чак до антике – једва треба доказивати изузетан значај ове паралеле за романтизам који је толико пажње посветио језику. Новац говори, он је говорно биће које не само да улази у семантички простор него и кроји исто семантичко поље, уоквирује начин говора, тачније, говора који има на свом хоризонту монетарну динамику.

Знамо да је већ Аристотел износио одређене замерке у односу на кретање новца: он се забринуо за могућност похрањену у новцу, за могућност да се кретање новца утапа у бесконачност. После њега, различити мислиоци су изнели негативне оцене о преимућству новца у људској организацији живота, често мање софистицирано него грчки филозоф. Међутим, расправа о односу романтизма и новца не би смела да претпоставља да у књижевности преовладава нерелевантни однос према новцу. Односно, не би требало да се дотична релација разумева као једнозначна осуда новца која се само механички понавља у току историје и која само репетира да новац господари над човеком као слепа сила. Треба одмах уважити неколико моментата поводом односа романтизма према новцу. Либералне струје модернитета у новцу виде канал рационализације за људско одношење према свету. Целисходно је ову оријентацију објашњавати на основу познате тврдње да аутономизована економија делује на човека као коректив. Стабилизовано економизовање афирмише интерес спрам излива страсти, дакле, економизовање рационализује режим страсти човека и каналише га према рационалности. Сходно томе, и новац као израз рационализованог економисања дисциплинује човека коме новац подарује моћ, али је то легитимна моћ у саобраћају с другим људима (а не неовлашћени и неодмерени деспотизам).

Књижевност овде улаже приговор јер тематизује феномен који се третира и у одговарајућим научним дисциплинама, наиме, жељу за новцем као *инџринсичну* жељу модерног субјекта (London, Orléan, 2008, 209; погледати и анализу у односу на *Евџеније Гранде* Балзака: Pignol, 2016). Књижевност заправо критикује пребрзу рационализацију људског одношења према новцу и неодмерено поједностављивање феномена новца који се пречесто редукује на улогу средства. Из ове перспективе постоји једна посебна жеља, жеља за новцем која се остварује у новцу самом и која није феномен испољавања (наводно) суштинске димензије, наиме, рационалног стремљења ка моћи. Дотична жеља јесте аутономна форма жеље у којој се преплићу ирационални и рационални аспекти. У том смислу књижевна артикулација поменуте жеље (која организује наступ многобројних књижевних фигура почев од Шајлока до Гобсека), показује да дотична жеља није тек психолошка случајност и није само ирационални излив човека. *Новац рационализује људске постојаности, али их и ирационализује истовремено.* Претпостављамо да роман-

тизам не би у толикој мери третирао новац ако би се задовољио само рационализованим димензијама новца и ако не би узимао у обзир осамостаљену жељу за новцем.

Модернитет, модерна економија може да постоји само на основу феномена осамостаљених жеља: ми сада кажемо да је жеља за новцем једна структурално одређена форма осамостаљене жеље. Овде књижевност конкурише и у односу на оне економске теорије које тврде да је новац неутрални инструмент који репрезентује квантитативне односе између ствари: кад се сугерише постојање аутономне жеље за новцем, он престаје да буде неутрални знак. Књижевност овде превазилази монетарне хоризонте, води нас с оне стране монетарних димензија с поменутиим режимом жеља. Осим тога, ако се уводи жеља новца као осамостаљена, то инволвира многобројна значења поводом тела, циркулације значења између тела, као и различите форме интерсубјективности, подразумевајући сексуалне облике интерсубјективности.

Али тиме се још не исцрпљује сплет значења новца у светлу романтизма. Наиме, различите форме новца су одувек биле окружене религиозним, тачније, сакралним значењима. Однос између бога и човека (сакрална комуникација посредством жртве) укључивао је и одређена значења новца. Мада су постојале многобројне (и књижевне) критике поводом експанзије новца (култ „мамонизма“, по Карлајлу), карактеристика новца је и његова утканост у сакрална значења (штавише, и сам настанак економије као посебног домена био је одређен сакралним значењима). Религија је била значајна за романтизам и стога то не можемо пренебрегевати. Тако је романтизам морао да буде сензитиван у односу на симболичке аспекте новца, према томе, различите облике инсценирања циркулације новца у књижевним делима морамо разумети управо у том контексту: литература обилује описима различитих функција новца између којих су границе порозне (Poirson, Citton, 2008). Није случајно што иронични Балзак говори како је злато „спиритуална суштина ваших друштава“ (Balzac, 1842: 17, нав. према Lévêque, 2016: 81).

Погледамо ли оквире и изван романтизма уочавамо да је постојала фасцинација у погледу новца код различитих писаца. Тако се текстуална организација Гетеовог *Фауст*а не може разумети без уважавања улоге новца (Гете се ионако не може разумети без политичке економије; Lottmann, 2011; већ су савременици приметили преплитања између економске и естетске симболизације код немачког писца; Shell, 1980). И заиста: не појављује ли се Мефистофел у улози финансијског саветодавца у односу на цара и у погледу емисије новца? Није ли његова делатност дубоко повезана с финансијским аспектима? Надаље, не треба заборавити да су писци романтизма били фасцинирани појавом кривотворења новца (чак је и код поменутог Гетеа *Scheingold*, привидни, лажни новац, од изузетног зна-

чаја; каснији поступак Андреа Жида у познатом роману је тек кулминација дуге традиције), но, романтичари су били фасцинирани и актом изрицања смртних казни због фалсификовања новца – исте ситуације су чак представљале покретачко и организацијско начело за текстуалну продукцију значајних писаца романтизма, као и за њихову протестну реторику, на пример поводом „сабласти злата“ (Dick, 2013: 381–400, Dick, 2007, Dickson, 1967, Malton, 2009).

На основу Гетеа се чак можемо приближити генералном проблему који заокупља романтичаре. Наиме, у *Фаусту* се открива сцена повезаности између алхемије и новца, односно појављује се могућност да се с алхемијом проширује постојећи волумен новца: Гете се овде осврнуо на чињеницу да су се многи политичари у XVII веку одиста понадали у могућност да алхемија може кориговати оронуте државне финансије. Чак се у литератури износи хипотеза да је кредитни новац извесна врста споредног продукта алхемије (Wennerlind, 2003).

Наравно, ова веза између државно потпомогнуте алхемије и новца упозорава на чињеницу како је новац увек посредован политичким значењима. Али проблеми романтичара са кривотворењем и алхемијом могу се разумети тек у ширем контексту. Наиме, робно друштво не може да се репродукује без новца, капитализам је иманентно монетарно одређен. Тек новац омогућује да се хетерогене ствари које се увлаче у колотечину робности упоређују, само новац као призната мера омогућава упоредљивост без које робно друштво не може да постоји: другим речима, тек новац омогућава један хомогени свет у којем ствари губе квалитативну различитост и одмеравају се посредством квантитета. Алхемија је пројектовала могућност стварања злата као металне подлоге, односно метални новац као мета-референцу која може служити као еталон непроменљивости, или као апсолутна вредност у односу на флуks различитих предмета. Али настаје и процес дематеријализације новца, наиме, злато или други метали нису једине референце, појављује се режим папирног новца као семиотички систем који треба да служи као референца.

Није ли проблем лингвистичке референцијалности хомологног карактера у односу на принцип монетарне референцијалности? Не ради ли се онда о заједничком семиотичком систему који је конститутивни фактор и за развијање књижевних текстова? Жан-Жозеф Гу чак тврди да је појава ескалације новца променила ток романа и уопште организацију књижевних текстова: новац протегнут до тоталитета људског живота омогућава нову наративну перспективу, наиме, перспективу свезнајућег приповедача. По овом значајном тумачу свеprisутност новца је отворила могућност и за настанак свезнајућег наратора романа: писац романа се сада ставља у улогу новца, он/она из видокруга новца прати своје сопствене ликове. За

Гуа не може бити случајно да се и економска наука усталила у периоду кад се бележи генеза романа. Сходно томе, разлике између књижевности и економског домена не спречавају различите увиде у хомологије између књижевности и економског дискурса (Goux, 2000: 87, Goux, 2014: 35).

Сматрамо да постоје два посебна проблема на хоризонту романтизма поводом новца: проблем мере и проблем фикције.

Проблем мере, мерила је акутан почев од новог века (Kouřé, 1968), он се очитује и у домену природних и друштвених наука. Мера у новонасталим природним наукама рефлектује настојање да се обухвате природни закони: посредни је природа којој се приближавамо посредством технике: можемо да кажемо да се модерни човек опходи према природи посредством мере – касније ћемо се још вратити на ово. Мера је друштвени конструкт, могли бисмо да кажемо да је реч о самоодношењу друштва које жели да ствара еквиваленције између ствари квантификовањем људских односа.

Проблем мере одражава бригу о упоредљивости ствари: како упоредити различите ствари које ступају у размену? Како ће модерни субјекти (да проговоримо језиком романтизма, појединци који су неизрециви, односно ради се о романтичарској варијанти старе фигуре: *individuum est ineffabile*) одмераваати хетерогене ствари? Ако, барем у одређеном виду, прихватамо хомологије између лингвистичких и економских значења, тада и феномен превода излази на површину. Егзистира проблем превода и у једној и у другој сфери, најзад, и размену ствари можемо тумачити као проблем превода различитих знакова који би новац као универзални знак требало да разреши – овде само назначујемо да је проблем превода играо изузетно значајну улогу у романтизму. Наиме, могли бисмо поставити питање: ако се у романтизму појавила идеја да је превод могућ само ако постоји нешто што је у језику непреводиво, није ли исти случај и с економском разменом? Није ли тако да је тржишна размена могућа тек уколико нешто не можемо разменити? У сваком случају, различити економисти су нудили различите мере за одмеравање ствари, на пример, напор који се одражава у раду, или касније су понуђене и мере поводом личних преференција на основу избора. Романтичари су се могли сукобљавати с различитим мерама које су бранили економисти (почев од класичне политичке економије до неокласике), али је један од родоначелника класичне политичке економије Дејвид Рикардо сажео проблем: нема „коректне“ мере вредности у природи, неће се наћи извор такве мере у природи, оно што важи као мера за једног субјекта истовремено није мера за другог субјекта.

Према томе, природа не нуди ослонац за еталон који би важио у разменама и мерењима. Али то је већ исход одређеног развоја: Новалис је, на пример, наглашавао да у природи постоји нешто што

је немерљиво. Односно, управо *друшћивеност* мере, друштвена посредованост мере ствара проблеме за размишљање о новцу. Сетимо се како је Шели бранио поезију: поезија је „божанска”, штавише, у односу на њу се мора одмеравати свака наука, али поезија (као принцип Сопства) јесте и Бог и Мамон истовремено. Ова тврдња се може интерпретирати на различите начине, али нама је важно да је новац и овде постављен у религиозном контексту. Новац јесте мера, он се појављује као медијум мере за модерног човека који иницира образац самопроизвођења. Овде већ поменути Гу оперише познатом фигуром – новац-Бог. Али ова фигура, која говори о сакралној сазданости, доведена је у питање с неминовним продором папирног новца који не истискује царство металног новца, мада уздрмава исто царство – иначе овде смо само користили појам („царство злата”) који је поменуо Александар Поуп, као и Џон Китс, који експлицитно поставља дотично питање (Shell, 1978).

Истовремено, појављује се (и) папирни, детеологизовани, новац без металне подлоге с отварањем врата према спекулацији, и с могућностима манипулације. Тржиште се пропагира на основу идеје о обостраној користи, али шта јамчи за меру која је посредована папирним новцем? Постоји ли за државу (која емитује новац) инхерентна вредност која би се морала поштовати? Да ли је могуће пронаћи такву меру која је праведна те реализује координацију између појединачних жеља и општег добра? Да ли новац има интринсичну вредност или је само „репрезентација“ ствари? Да ли то значи да је капитализам изложен неповратној релативизацији у недостатку „апсолутне“, односно „коректне“ мере? Уосталом, и овде већ поменута дуготрајна „*bullion*-дискусија“ се, између осталог, односила на меру вредности, на однос између злата и новца. Фасцинација ширењем кредита на крају XVIII века у Енглеској наводи Колрица да се посвети феномену кредита: исти феномен има јасан темпорални аспект јер се кредит заснива на манипулацији времена (код Балзака се роман не може замислити без динамике кредита, Rénaud, 2012). Кад се исти Колриц (он није једини: у том времену многи интелектуалци налазе за сходно да религију промовишу као фактор развитка економских склоности) бави „хришћанском политичком економијом“, тада се конфронтира управо с проблемом релативизације: „хришћанска“ политичка економија би значила да се могу задржати стари, хришћански хоризонти у новим околностима које су одређене експанзијом трговине и робних односа. Колриц је иначе пледирао за папирни новац; у неким испољавањима он пориче да новац презентује вредност ствари, и тврди да је он нека врста „репрезентације“, али у контексту поверења. Заправо, Колриц је пројцирао „симболички новац“, чија је основа да новац може одржавати и репродуковати „целину“ (Dick, 2013: 120), што би значило да он није само средство.

Проблем фикције тесно је повезан с проблематиком мере и папирног новца. У позитивистичкој науци се супротставља „чињеница“ и „фикција“, али у периоду XVIII века још нема модерне „чињенице“ и нема разликовања између „факта“ и „фикције“ (Roovey, 1998: 66–91). Нама је најбитније да се анализа фикције надовезује и на категорију истине: у различитим приступима фикција се афирмише против скучено разумевање истине у смислу тога да се фикцијом може доћи до естетизованих мета-истинитих значења (Lacoue-Labarthe, 1988).

Не треба посебно доказивати да је романтизам с његовим естетским хоризонтима дубоко уткан у ову проблематику. Ако (папирни) новац није интринсични израз вредности (и ако уопште не постоји више интринсична вредност), тада се мора рећи да је новац обликован на основу фикције. Али ако је наша основна перцепција новца одређена фикцијом, онда је могуће и фалсификовање новца: при томе, како оцењивати истинитост, релацију између истине и копије? Која је фикција аутентична? Да ли однос између копије и искона само одражава релацију између различитих моћи, односно конфигурације моћи? Зашто би се фалсификовање сагледавало као криминал који изазива жестоке санкције државе? Не манипулише ли емитер новца, држава, с поверењем у новац?

Радикални Шели (видети *Маску анархије*) много пута се представљао као изразити противник политичке економије; тачна је та оцена, али он овде, с рефлексјама у односу на кривотворење новца (и с рефлексјама у односу на злато) ступа у поље политичке економије. Он позива на признање „поетичког духа“ (Lacoue-Labarthe, 1988: 123) који заправо представља корекцију у односу на процес свеопште релативизације: поезија нуди хоризонте апсолутног у односу на променљивост. Ако се призове Аристотелова крематистика, односно критичка ламентација о томе да новац заוקупира значења бесконачности, Шели ће наћи поезију која ће конкурисати поменутој тенденцији новца јер поезија има унутрашњи однос према бесконачности. Ексклузивност поезије јесте у њеној везаности за непатворену меру. Шели се, иначе, позиционира у „bullion-контроверзи“ (Cameron, 1943, Vogl, 2007), и то на тај начин да пледира за златно важење¹ и за рад као извор вредности. Иначе и сам кредитор у односу на неке пријатеље, Шели помоћу поезије жели да трансцендира латентне регресије које се налазе у кредитном новцу (*Ослобођени Прометјеј* представља добар пример), као што су експлоатација радничке класе, незаснованост финансијског система, фиктивност папирног новца, и отуђеност целокупне јавне сфере. Тако ће се рећи у *Филозофском йојледу на реформу* да посебно јавни кредит (као инструмент државе) доприне-

¹ Џон Стјуарт Мил касније покушава да комбинује разумевање литературе као стандарда и злато као апсолутну меру; за њега постоји стриктна веза између злата и литературе, Dick, 2013: 187.

си „нереду“ или, ако тако хоћемо, ширењу неаутентичности (Shelley, 2013: 30). Кад третира правни процес поводом фалсификовања новца Шелија не занимају актуелни правни моменти него релација између мере, фикције, новца и рада: иза расправе о златном стандарду стоји питање о томе да ли је могућа аутентична мера у неаутентичном свету. Ово јесте битно питање романтизма.

Природа као хоризонт

Немир романтизма је побуђен и промењеним односом модернитета према природи. Тачније, „природа“ се као објект освајања људске субјективности тек сада појављује на историјској сцени. Ситуација се описује критичким тоновима, чак се говори о „смрти природе“ (Merchant, 1980). Неке феминисткиње епохални удес у погледу природе везују за картезијански објективизам, односно за нововековну дихотомну одвојеност човека од природе што рађа непрестану анксиозност (Bordo, 1986). Одређени тумачи тај објективизам оптужују за неодмерени маскулинизам; ако је тако, онда се може разумети феминизација у романтизму која је у дубокој вези с тумачењем природе (Poovey, 1980, Dear, 2015).

Не треба сумњати у чињеницу да је романтизам погођен оваквим токовима. Утолико стоји хипотеза о анксиозности, она није могла да заобиђе романтичаре. Призивање златног доба на основу некадашњег заједништва између човека и природе код појединих представника романтизма (Новалис) јасно говори о томе. Новалис не само што је сматрао да се природа мора посматрати као интелигибилна, да је за њу карактеристична спонтана самоорганизација него јој је додавао и магичне атрибуте. Исти песник је чак концептуално користио појмове који се категорично опиру модерном рашчаравању природе (Stone, 2008). Побуна против рашчаравања у романтизму је произвела такве фигуре као што су дивље и неукротиве животиње, затим је створила мисао о неисцрпној моћи природе која се може покренути против корупције човека, као и о споју невиног детета и природе, и најзад идеју о природи као сапутнику током путовања у непознате пределе. Да не говоримо о приповеткама где природа постаје мистериозна сила с евентуалним хорорним импликацијама. У сваком случају, постулирана природа се опире ономе што се поставља као вештачки продукт и који зачас може да постане плен механицистичке економске логике.

Ако узмемо, дакле, у обзир да су се романтичари позивали на природу у смислу нормативног момента, односно као на извор креативности и имагинације, можемо тврдити да се романтизам не може адекватно третирати без природе. То што Вордсворт у предговору *Лирских балада* снажно повезује поезију и природу, говори за себе. Губитак природе као непресушног извора, као хоризонта који пре-

вазилази људско стање и који постоји и независно од човека много је значило романтичарима. Додуше, објективизација природе (и намећање таквих мера с којима се уопште може доћи у додир с природом) дуг је процес. Чак је и Гете знао да говори о природи која „ништа не чини узалудно“, која је „оличење перфектне економије“.

При томе, међутим, не треба само мислити на „економију“ у модерном смислу речи. Још се ту радило и о премодерној варијанти *oeconomia naturae*, која је говорила о „економисању“, али у смислу реда/поретка који је установљен божјим планом; још није било речи о опосебљеном друштвеном домену који подразумева законитости производње, расподеле, размене и потрошње. Тако је *oeconomia* покривала не само све организме него чак и атмосферу (Schabas, 2008). Истовремено, вођене су расправе о значењу природе, као што се расправљало о томе који облик знања може да буде адекватан у односу на природу (да ли естетско знање или научно знање?).

Наравно, економски дискурс није могао да буде индиферентан према природи, економисање се надовезује на ресурсе природе. Али у периоду транзиције према капитализму најзначајнији мислиоци не раздвајају интересовање према природи и према друштву, спектар интересовања обухвата и природу и друштво. Жан-Жак Русо није само писао о неједнакостима и о друштвеном уговору него и о ботаници. Снажна упућивања у односу на природу примећују се код француских физиократа који су (указујући на изузетну улогу агрокултуре) говорили о „природном поретку“ који диктира ритам економског живота јер се природа посматра као идеални управљач. Природа се наравно појављивала и на хоризонту класичне политичке економије, нпр. у случају земљишне ренте, где се природне разлике појављују као извори (додатног) профита. Постојале су и различите метафоре које су показивале аналогију економског дискурса с другим дисциплинама: тако су Џон Лок и Исак Њутн посматрали економију на основу аналогије с науком која тематизује небеска тела. Другим речима, економски дискурс је непрестано тражио упоришне тачке у другим дисциплинама – тако је економски дискурс нашао модел у физици XIX века. Према томе, видимо да се економски дискурс везивао за природне науке. Али то је истовремено значило и епохалну трансформацију од *oeconomia* до „економије“ (Firth, 1998).

Наиме, треба нагласити да романтизам наслеђује виталистичке елементе који су већ раније били приписивани природи. У том погледу, *mutatis mutandis*, али постоји континуитет између једног Поупа и Шелија: заступали су својеврсни витализам (Ruston, 2005). Романтизам, као и материјализам у романтици представљају дисконтинуитет у односу на устоличење картезијанског опредмећивања природе. Научна заинтересованост романтизма је у знаку витализма и органицистичког мишљења: романтичари гледају на природу као на део једног органицистичког универзума који је саздан на изба-

лансираним односима. Природа се тематизује у смислу самоорганизовања и тек холистичко знање може да обухвати такав универзум.

Виталистички тонови могли су се чути паралелно и у економском дискурсу: тиме отварамо перспективу која показује различита укрштања између романтизма и економског дискурса поводом природе. Адам Смит, коме се не може оспоравати ауторитет, био је под великим утицајем (посебно медицинског) витализма. Штавише, иста оријентација уобличавала је и његове иначе утицајне економске идеје: субјекти рада се описују у виталистичкој перспективи. Радник као извршилац радног процеса се тематизује у светлу телесне виталности, као отеловљење виталних енергија (телесне метафоре су честе у економском дискурсу тог времена, мада су касније економске теорије избрисале трагове тела, Amariglio, 1988, Packham, 2012, De Bolla, 1989, Mitchell, 2007). Смит је анализирао природу кроз призму реда/поретка и често ју је чак персонализовао тврдећи да се она брине за „своју децу“, и оперисао је с метафором по којој се природа приказује као „књига која се чита“. Смитово занимање за радно тело које је покренуто интерним виталистичким енергијама, опис утканости економије у виталистичко струјање енергије позиционира га у контексту где се манифестује и романтизам. Колриџ је чак и своју сопствену интелектуалну књижевну делатност описивао у знаку витализма (Gallagher, 2006: 27): он је „књижевни рад“, „поетски рад“ високо ценио као форму једне неутуђене делатности. Субјекат, кроз чије тело пролази виталистичка енергија, у дослуху је с природом.

Књижевни рад, додуше, није продуктиван у смислу политичке економије, али се може довести у везу с радом уопште, али не на последњем месту на основу комбинације између бола и ужитка. Наиме, „романтизам је заправо активирао латентну противечност између естетике XVIII века која је промовисала... бол у узвишености, и утилитаризма који је тврдио да је сваки облик бола непожељан... Ипак, естетика је била парадоксална као и економија кад је наглашавала значај таквих производа који се стварају помоћу бола; није пука коинциденција да је узвишеност стављена изнад лепог управо у оној декади... кад је рад препознат као извор вредности“ (Gallagher, 2006: 28, Birken, 1988).

Синтеза бола и ужитка карактерише не само производњу и потрошњу него и виталистички одређену књижевну производњу, с тим што идеализовани „поетички рад“ превазилази оквире рада у економији, стварајући „апсолутну меру“. Наиме, у књижевном витализму трансцендирају се принуде које постоје поводом економског рада.

Економски дискурс у процесу осамостаљивања често је користио значења натурализма; мада се може расправљати о томе колико су појединачни пропоненти налазили за сходно да призивају натуралистичка значења, „природа“ се ипак појављује у различитим видовима у истом дискурсу. Тако је Малтус, важан учесник у мно-

гобројним расправама у Енглеској, изјавио да се природа не може победити, и да човек не може да пркоси њеним циљевима. Побуна против природе ће се изродити у регресију и посрнуће човека. И Шели би потписао тврдњу да је природа надмоћна у односу на човечанство, те да људска делатност ни у ком случају не може да достигне ранг природе. Малтус је заправо био тек један од учесника у истим дискусијама који се позивао на „натуралне законе“ – више је од симптома што је Малтусов чувени (песимистички интонирани) закон природе поводом динамике популације одушевљавао Стендала, који је ионако био пажљиви читалац економске литературе, између осталог и Смитове познате књиге о богатству народа (Малтус и Смит су представљали значајну лектуру за Стендала, као што је Бастија значио неизоставну лектуру за Флобера, или као што су, касније, неки француски економисти представљали лектуру за Золу, Crouzet, 1985). Дотични закон је, знамо, пројектовао дивергенцију између динамике популације и волумена стварања основних намирница из које ће се изродити рат или екстремно сиромаштво, барем уколико одређена биополитика/биоэкономија не спречи непогодне тенденције – Роберт Сауди, револтирани писац рецензије о једној Малтусовој књизи, уопште није био одушевљен законом као Стендал (упутно је читати одговарајуће одељке „Лисјена Левена“ о сиромаштву; помни читалац економске литературе и критичар сен-симонизма, Стендал, евоцира догађаје из 1834. на посебан начин; о Стендалу и економији, Lallement, 2010, Bonvalot, 2016). Припадајући оној струји романтизма која је пропагирала добробит за што шире слојеве (Gallagher, 1985, нарочито прво поглавље; види и касније промене код Саудија, Eastwood, 1989) и која је била нарочито заинтересована за обезбеђивање намирница сиромашнима, Сауди, радикал с хришћанским печатом, одбијао је сексуалну предестинацију као врхунску узрочност (Малтус). Уосталом, и Шели је као носилац романтичарског радикализма критиковао Малтуса и у њему идентификовао економисту теолога који је на проблематичан начин изводио феномен беде из претпостављеног сексуалног ексцеса (Chandler, 1994: 82–86). Шели је истовремено и пропонент енглеске утилитарне филозофије која нормативно предвиђа највећу срећу за највећи број људи (Halévy, 1972), те је много тога преузео од Малтуса. Најзад, Малтус није поборник прогресивизма: изнео запажање да је експанзија волумена богатства варљива, а да се сиромашни умножавају усред проширења богатства других. То би значило да је виталистички субјекат рада осиромашен напретком; то је конклузија коју би и радикални романтичари могли да прихвате. Малтус је оперисао значењима витализма, он пристаје уз логику органицизма, чак је то проширио на појам колективитета говорећи о социјалном организму и о друштву као о живом систему. На тај начин је ступио у контакт с романтичарима као што је Колриџ, познатом по томе да је не само нацију третирао као организам-целину него је у одређе-

ним раздобљима и такве економске проблеме као што је дуг и кредит анализирао на основу органицизма (Колриџ је с еланом конзервативца бранио агркултуру спрам индустрије и износио мишљење да су тек земљопоседници представници Целине). Као што видимо, овде се у (био)економији, у светлу самоуспостављајућег живота који циркулише светом, повезују живот, природа и рад у једну целину.

Ипак, треба нагласити да постоје одређене разлике између Малтусове оријентације и стремљења у (раном) романтизму. И Малтус и романтичари предсказују казну која долази због непоштовања циљева природе. Али у позадини се стварају дивергенције. Док је Новалис у расправама о могућности спознаје природе још драматично постављао питање „да ли уопште постоје закони у природи“ (и стигао до умереног агностицизма), класични економски дискурс расправљао је о „натуралним тенденцијама“, „натуралној цени“, о „ценама које гравитирају према натуралном стању“. Економија постаје „тврда наука“ управо захваљујући „ауторитету“ природних закона, што значи да је њен миметички наступ према природним наукама уродио плодом. Малтус је у перспективи наше теме тек један од репрезентаната економског дискурса, мада код њега можемо препознати одређене примесе натурализма који су битни и за романтизам: ипак, на крају пута економског дискурса појављује се мисао која се ослобађа „принуде“ природе, односно подређује природу прогресу, напредујућем систему економије. Тако можемо, рецимо, тумачити расправу о машинерији у класичној политичкој економији – у тој расправи могу се чути гласови, али већ о постромантичарској природи (Berg, 1980: 65, Finkelstein, 2000: 46).

У раном романтизму, препознајемо још увек постојећи утицај концептуалне структуре премодерне *oeconomia*. Из перспективе раног романтизма већ и класична економија развија дискурс припитомљене природе која је прилагођена-технификована у односу на размах људске жеље. Није тешко погодити да је још и Новалис био под утицајем појма *oeconomia*. Сходно томе, то што се данашњи еколози, или данашња еколошка економија позивају на романтизам може се приписати управо посебном односу романтизма према природи.

Закључак

Романтизам није само пасивно посматрао настајања робног друштва. Постоји нелагода у романтизму поводом тенденција осамостаљеног економског домена и то се може пратити у погледу тумачења таквих феномена што су новац, мера, фикција, витализам, односно природа. Исти феномени доспевају сада у промењени контекст економизације, и постоји дубока узнемиреност поводом тога у романтизму што чини исти правац мишљења парадигмом кризне (робне) субјективности. На основу тога се може говорити о инволви-

раности романтизма у односу на феномен који смо назвали робном петљом која је сплет објективних и субјективних детерминација.

Неки тумачи наводе да је роман XIX века (и у знаку романтизма) „натурализовао“ економију (нпр. Raffait, 2013). „Натурализација“, међутим, овде не значи надовезаност у односу на природу, ослањање на природу него претварање економије у „природну чињеницу“ у смислу идеолошке нормализације. Појам „чињенице“ настаје заједно с модерном економијом. „Натурализација“ је заправо процес који одваја модерног човека од „природе“, односно не значи уважавање непресушне креативности природе. Романтизам је израз ове конфронтације с натурализацијом економије. Верујемо да је позиција књижевности и у романтизму амбивалентна у односу на ову фигуру: поменута робна петља сугерише различите одговоре настајуће модерне субјективности у односу на објективне детерминације. Књижевност у романтизму стоји у дубокој амбиваленцији: она не може да буде индиферентна према аутономизованој економији која је одређује на многоструке начине, али далеко од тога да је само њен одраз. Ми заправо тврдимо да књижевност романтизма, преузимајући поменуту амбиваленцију, денатурализује робну економију, односно *његови ефектии йоказују истйоријску условљеностй кайишализма*. То је главна поука која се може идентификовати на основу тумачења односа између романтизма и робне економије.

ЛИТЕРАТУРА

- Amariglio, Jack. The Body, Economic Discourse, and Power: An Economist's Introduction to Foucault, *History of Political Economy*, 20, 1988: 583–613.
- Balibar, Étienne. *Citizen Subject*. New York: Fordham University, 2017.
- Balzac, Honore de. *Gobseck*. Paris: Furne, II, 1842.
- Berg, Maxine, Elisabeth Eger (yp.) *Luxury in the Eighteenth Century Debates, Desires and Delectable Goods*, MacMillan: 2003.
- Berg, Maxine. *The Machinery Question and the Making of Political Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Birken, Lawrence, *Consuming Desire: Sexual Science and the Emergence of a Culture of Abundance, 1871–1914*. Ithaca/London: Cornell University Press, 1988.
- Bonvalot, Anne-Laure. Le discours romanesque face au capitalisme : mobilisation des affects et contingence de la représentation. *L'Homme et la société*, 2, N° 200, 2016: 121–138.
- Bordo, Susan. The Cartesian Masculinization of Thought, *Signs*, Vol. 11, N° 3, Spring, 1986: 439–456.
- Cameron, Kenneth, Neil. Shelley, Cobbett, and the National Debt. *Journal of English and Germanic Philology* 42, 1943: 197–209.

- Campbell, Colin. *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Oxford: Blackwell, 1987.
- Chandler, James. Ricardo and the Poets: Representing Commonwealth in the Year of Peterloo, *The Wordsworth Circle*, 25, (Spring), 1994: 82–86.
- Connell, Phillip, *Romanticism, Economics, and the Question of 'Culture'*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Crouzet, Michel. *Nature et Société chez Stendhal, La révolte romantique*. Paris: Presses Universitaires du Septentrion, 1985.
- De Bolla, Peter. *The Discourse of the Sublime: Readings in History, Aesthetics, and the Subject*. Oxford: Blackwell, 1989.
- De Saint-Aubin, M. Horace, *La préface du Vicaire des Ardennes*. Tome premier, Paris: Pollet, 1822.
- Dear, Peter. Romanticism and Victorian Scientific Naturalism, *European Romantic Review*, 26, 3, 2015: 329–340.
- Deprun, Jean. *La philosophie de l'inquiétude en France au XVIIIe siècle*. Paris: Vrin, 1979.
- Dick, Alexander J. The Ghost of Gold: Forgery Trials and the Standard of Value in Shelley's *Mask of Anarchy*, *European Romantic Review*. Vol. 18, 2, 2007: 381–400.
- . *Romanticism and the Gold Standard Money, Literature, and Economic Debate in Britain 1790–1830*, London: Palgrave, 2013.
- Dickson, Peter. G. M. *The Financial Revolution: A Study of the Development of Public Credit, 1688–1756*. Basingstoke: Macmillan, 1967.
- Dumasy, Lise (Textes réunis et présentés). *La Querelle du roman-feuilleton, Littérature, presse et politique : un débat précurseur (1836–1848)*. Grenoble: Ellug, 1999.
- Eastwood, David, Robert Southey and the Intellectual Origins of Romantic Conservatism, *English Historical Review*, 411, April, 1989: 308–331.
- Finkelstein, Andrea. *Harmony and the Balance An Intellectual History of Seventeenth-Century English Economic Thought*. Michigan: The University of Michigan Press, 2000.
- Firth, Ann. From oeconomy to 'the economy': population and self-interest in discourses on government, *History of the Human Sciences*, Vol. 11, N° 3, 1998: 19–35.
- Gallagher, Catherine. *The Body Economic. Life, Death, and Sensation in Political Economy and the Victorian Novel*, Princeton: Princeton University, 2006.
- . *The Industrial Reformation of English Fiction: Social Discourse and Narrative Form, 1832–67*, Chicago: University of Chicago Press, 1985.
- Goux, Jean Joseph. Le principe de Gobseck. *Frivolité de la valeur. Essai sur l'imaginaire du capitalisme*, Paris: Blusson, 2000.
- . Monnaie, échange, spéculation, la mise en représentation de l'économie dans le roman français du XIX e siècle. V: Francesco Spandri (yp.), *La littérature au prisme de l'économie. Argent et roman en France au XIX e siècle*, Paris: Classiques Garnier, 2014: 51–70.

- . *Freud, Marx, Économie et symbolique*. Paris: Seuil, 1973.
- . Le Veau d'or est vainqueur de Dieu, essai sur la religion de l'économie, *Revue du MAUSS*. 1, no. 27, 2006: 307–321.
- Gray, Richard. Hypersign, Hypermoney, Hypermarket: Adam Müller's Theory of Money and Romantic Semiotics, *New Literary History*. Vol. 31, No. 2, 2000: 295–314.
- Halévy, Elie. *The Growth of Philosophic Radicalism*. New York: Augustus M. Kelley, 1972.
- Jordan, Alexander. Thomas Carlyle and Political Economy: The 'Dismal Science' in Context, *English Historical Review*. CXXXII (555), 2017: 286–317.
- Koyré, Alexander. *Metaphysics and Measurement*. Gordon and Breach Science Publishers: Madison, 1968.
- Lacoue-Labarthe, Philippe, Nancy, Jean-Luc, *The Literary Absolute: The Theory of Literature in German Romanticism Intersections*. State University of New York Press, 1988.
- Lallement, Jérôme, Pauvreté et économie au XIXe siècle, *Cahiers d'économie Politique*. 2, N° 59, 2010: 119–140.
- Latouche Serge. Linguistique et économie politique. *L'Homme et la société*. 28, 1973: 51–70.
- Lévêque, Laure. Capital de la douleur: la "littérature industrielle" et le marché, ou la dialectique de l'usure, *L'Homme et la société*. 2, N° 200, 2016: 79–98.
- Litvine, Alexis. The Industrious Revolution, The Industriousness Discourse, and the Development of Modern Economies, *The Historical Journal*. 57, 2014: 531–570.
- Lordon, Frédéric, André Orléan, Genèse de l'État et genèse de la monnaie: la modèle de la potentia multitudinis. Yves Citton, Frédéric Lordon (yp.), *Spinoza et les sciences sociales*, Amsterdam, Paris, 2007: 203–277.
- Лошонц, Алпар. Искреност и аутентичност у историји „политике истине“, *Злајна іреда*, 131/132, 2012: 13–19.
- Лошонц, Алпар, Владимир Гвозден, *Анаїџомија роде*, Нови Сад: Адреса, 2016.
- Lottmann, André. *Arbeitsverhältnisse: Der arbeitende Mensch in Goethes Wilhelm Meister-Romanen und in der Geschichte der Politischen Ökonomie*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2011.
- Lovejoy, Arthur. The Meaning of Romanticism in the History of Ideas. *Journal of the History of Ideas*. 2 (2), 1941: 257–278.
- Malton, Sara. *Forgery in Nineteenth-Century Literature and Culture: Fictions of Finance from Dickens to Wilde*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Marquard, Odo. *Apologie des Zufälligen*. Stuttgart: Philipp Reclam, GmbH & Co, 1986.
- Merchant, Carolyn. *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. San Francisco: Harper Collins, 1980.
- Miller, Peter, Ted O'Leary. Accounting and the Construction of the Governable Person, *Accounting, Organizations and Society*, 12, N° 3, 1987: 256–61.

- Mitchell, Robert. *Sympathy and the State in the Romantic Era: Systems, State Finance, and the Shadows of Futurity*. London: Routledge, 2007.
- Nettement, Alfred. *Études critiques sur le feuilleton-roman*. Première série, Paris: Librairie de Perrodil, 1845.
- Packham, Catherine. *Eighteenth-Century Vitalism Bodies, Culture, Politics*. Palgrave Macmillan, 2012.
- Péraud, Alexandre. *Le Crédit dans la poésie balzacienne*. Paris: Classiques Garnier, 2012.
- Pignol, Claire. Les pathologies de l'intérêt dans Eugénie Grandet: richesse, déraison et despotisme, *L'Homme et la société*, 2, N° 200, 2016: 223–238.
- Poirson, Martial, Citton Yves, Biet Christian. *Les Frontières littéraires de l'économie, (XVIIe–XIXe siècles)*. Paris: Editions Desjonquères, 2008.
- Poovey, Mary. My Hideous Progeny: Mary Shelley and the Feminization of Romanticism, *Publications of the Modern Language Association of America*, Vol. 95, N° 3, May, 1980: 332–347.
- Figures of Arithmetic, Figures of Speech: The Discourse of Statistics in the 1830s, *Critical Inquiry*, Vol. 19, No. 2 (Winter), 1993: 256–276.
- *A History of the Modern Fact*. Chicago: University of Chicago Press, 1998.
- Refait, Christophe. La naturalisation de l'économie dans le roman du XIXe siècle, <http://epistemocritique.org/la-naturalisation-de-leconomie-dans-le-roman-du-xixe-siecle/>, 2013, приступљено, 8/20/2018.
- Ruston, Sharon. *Shelley and Vitality*. Basingstoke: Palgrave, 2005.
- Schabas, Margaret. Nature does nothing in vain, *Daedalus*, 137, 2, 2008: 71–79.
- Shell, Marc. *Money and the Mind: The Economics of Translation in Goethe's Faust*, *Modern Language Notes*. Vol. 95, N° 3, Apr., 1980: 516–562.
- *Money, Language, and Thought: Literary and Philosophic Economies from the Medieval to the Modern Era*. Berkeley: University of California Press, 1982.
- Shell, Marc. *The Economy of Literature*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1978
- Shelley, Percy Bysshe, *Philosophical View of Reform*, [1820]. The Online Library of Liberty A Project Of Liberty Fund, Inc., 2013.
- Stone, Alison. Being, Knowledge, and Nature in Novalis, *Journal of the History of Philosophy*, vol. 46, no. 1 2008: 141–164.
- Thérenty, Marie-Ève, Alain Vaillant (yp.), 1836. *L'an I de l'ère médiatique. Analyse littéraire et historique de La Presse de Girardin*. Paris: Nouveau Monde Éditions, 2001.
- Vogl, Joseph. *Kalkül und Leidenschaft. Poetik des ökonomischen Menschen*. München: Sequenzia Verlag, 2002.
- Waterman, Anthony. M. C. Romantic Political Economy: Donald Winch and David Levy on Victorian Literature and Economics, *Journal of the History of Economic Thought*, 25, 2003: 91–102.

Wennerlind, Carl. Credit-Money as the Philosopher's Stone: Alchemy and the Coinage Problem in Seventeenth-Century England. *Y: Oeconomics in the Age of Newton*, Margarate Schabas and Neil De Marchi (yp.), History of Political Economy, Supplement 35, 2003: 238–239.

Alpar Lošonc

Romanticism in the Iron Cage of Commodity-based Meanings

Summary

Romanticism is not just a passive observer of the formation of the commodity-based society. There is a deep discomfort in romanticism about the tendency of an independent economic domain. This orientation can be followed in the case of such phenomena as money, measure, fiction, vitalism, or nature. These issues are now involved in the transformed context of economization, and there is a deep disturbance on this occasion in romanticism that appears to be a paradigmatic case of crisis-ridden subjectivity. Based on this, we can discuss the involvement of romanticism in relation to the phenomenon we designate the commodity-loop that includes the set of objective and subjective determinations related to the commodification.

Some interpreters state that the novel of the 19th century (and romanticism, as well) “naturalized” the economy. The „naturalization“, however, here does not imply the connection to nature, but transforming the economy into a “natural fact” in the sense of an ideological normalization. The term “facts” comes together with the modern economy. “Naturalization” is actually a process that separates modern man from “nature”, that is, this term does not imply the inexhaustible creativity of nature. We believe that the position of literature and romanticism is much more ambivalent in relation to this figure: the mentioned commodity loop contains different responses of the emerging modern subjectivity in relation to objective determinations. Literature in romanticism stands in profound ambivalence: it cannot be indifferent to an autonomized economy, but is far from being a pure reflection of it. We argue that romanticism, in fact, denaturalizes the commodity-mediated economy and reveals the historical determinateness of capitalism.

Keywords: commodity, commodity loop, modern subjectivity, capitalism, romanticism, money, measure, fiction

Примљен: 20. маја 2019.

Прихваћен за објављивање: 1. септембра 2019.